

JURIDISKA FAKULTETEN

vid Lunds universitet

Sarah Pettersson Goh

Medborgerliga rättigheter i totalitära stater

- En komparativ studie av konstitutionella rättigheters betydelse i Östeuropa

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Uppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Per Nilsén

Termin: VT 2014

Innehållsförteckning

Abstract	3
Sammanfattning	4
1. Inledning	5
1.1 Syfte	5
1.2 Frågeställningar och avgränsningar	5
1.3 Metod och teori	6
1.4 Material	7
1.5 Forskningsläge	7
1.6 Uppsatsens disposition	7
2. Medborgerliga rättigheter i totalitära stater	8
2.1 Sovjetunionen	8
2.1.1 Allmän bakgrund	8
2.1.2 Constitution of the Union of Soviet Socialist Republics 1936	9
2.2 Ungern	9
2.2.1 Allmän bakgrund	9
2.2.2 Constitution of the Hungarian People's Republic 1949	10
2.3 Polen	11
2.3.1 Allmän bakgrund	11
2.3.2 Constitution of the Polish People's Republic 1952	12
2.4 Tjeckoslovakien	13
2.4.1 Allmän bakgrund	13
2.4.2 Constitution of the Czechoslovak Socialist Republic 1960	13
2.5 Rättigheternas verkan i praktiken	14
2.5.1 Lagar och rättigheter i totalitära stater	14
2.5.2 Rättigheterna i praktiken	15
2.5.3 Konkreta historiska exempel	16
3. Analys och slutsatser	22
4. Käll- och litteraturförteckning	24

Abstract

At the close of WWII large sections of Europe lay in ruins having suffered through conflict and occupation. Following the war Europe was divided into two spheres of influence, split between east and west. Soviet ideology and policy was impressed and spread throughout the east and Hungary, Poland and Czechoslovakia would emerge as communist totalitarian States under the control of the USSR. These States underwent significant changes at all levels of their society, in particular their Constitutions and legal systems. These fundamental changes were made in accordance with Communist politics and ideology. Despite undergoing Constitutional transformation, fundamental rights such as freedom of speech, freedom of press, freedom of assembly and association survived. Even once these States became totalitarian regimes these rights were still preserved and upheld in their Constitutions. This essay is going to explore how these rights were expressed in the transformed Constitutions, how the rights were treated in reality and the distinctive characteristics of legal systems of totalitarian States. The conclusion is that there were a considerable difference between how the right were expressed in the Constitutions and how they were functioning in reality.

Sammanfattning

I slutet av andra världskriget låg stora delar av Europa i ruiner efter att ha drabbats hårt av krig och ockupation. Europa var uppdelat i två områden, öst och väst. Ett antal länder i Östeuropa var av stort intresse för Sovjetunionen och väldigt snart efter krigsslutet började en omfattande sovjetisering av dessa länder. Ungern, Polen och Tjeckoslovakien kom alla att bli kommunistiska totalitära stater under Sovjetunionens styre. Länderna fick genomgå omfattande förändringar på alla nivåer i samhället, inte minst lagarna och rättssystemen förändrades, i överrensstämmelse med den kommunistiska andan. De mänskliga rättigheterna yttrandefrihet, tryckfrihet, mötes- och föreningsfrihet var rättigheter som alla de ovannämnda länderna hade i sina konstitutioner, även efter att de blev totalitära stater. Denna uppsats kommer att handla om hur dessa rättigheter formulerades i de olika konstitutionerna, hur de behandlades i praktiken samt vad som var utmärkande för rättssystemen i dessa totalitära regimer. Efter att ha kommit fram till att det fanns en stor skillnad i hur rättigheterna framstod i lagtexten och hur de tillämpas i praktiken, så analyseras även varför lagen hade utformats som den gjorde.

1. Inledning

Sovjetunionen utropades som mångnationell stat år 1922 och unionen kom att vara fram till 1991. Under denna tidsperiod var det en rad länder i östra Europa som på olika sätt kom att bli en del av Sovjetunionen. Den kommunistiska ideologin kom att spridas och hela samhällen förändras. Sovjetunionen var en totalitär regim och det blev även de andra unionsmedlemmarna.

Ungern, Polen och Tjeckoslovakien är alla länder som kom att lyda under Sovjetunionen och som blev kommunistiska totalitära stater. En intressant fråga, som alltid kommer att vara aktuell så länge det finns totalitära stater, är hur dessa stater behandlar mänskliga rättigheter. Speciellt med tanke på vad som sker i Krim, så skulle jag vilja påstå att frågan är högaktuell för tillfället. En del av de mänskliga rättigheterna är rättigheter som traditionellt sett är väldigt starkt förknippade med demokrati och de demokratiska värderingarna, exempelvis rättigheter som yttrandefrihet, tryckfrihet, mötesfrihet och demonstrationsfrihet. I den här uppsatsen ska jag se närmre på vilka rättigheter som medborgarna formellt sett hade i de ovannämnda staterna och hur dessa rättigheter fungerade i praktiken.

1.1 Syfte

Syftet med uppsatsen är att i en komparativ studie se hur de forna öststaterna, Tjeckoslovakien, Polen, Ungern och även Sovjetunionen, förhöll sig till medborgarnas rättigheter i sin grundlagstiftning. Uppsatsen har även till syfte att utreda hur väl dessa eventuella rättigheter korresponderade med verkligheten och att stora drag ta upp vad som var utmärkande för rättssystemen i de totalitära staterna.

1.2 Frågeställningar och avgränsningar

Mina frågeställningar:

- Hur har medborgarnas rättigheterna definierats i konstitutionella texter i de länder som stod i beroendeställning till Sovjetunionen?
- Hur såg medborgarnas rättigheterna ut i lagstiftningen i jämförelse med hur de åtföljdes i praktiken?

Avgränsningar:

Jag har valt att titta på ett urval av länder som tillhörde forna Sovjetunionen, detta då det hade blivit för omfattande för denna framställning att titta på alla länder. Länderna, Polen, Tjeckoslovakien och Ungern, har jag valt för att det delvis finns många gemensamma nämnare och gemensamma utvecklingslinjer dem emellan men samtidigt stora skillnader, både rent historisk och i förhållandet till Sovjetunionen. Detta gör att urvalet av länder ger en mer mångfacetterad bild av hur det kunde se ut i en stat som löd under Sovjetunionen.

Jag har även valt att inrikta mig på rättigheter som bör anses vara kontroversiella i en totalitär stat, så som yttrande- och tryckfrihet samt förenings- och mötesfrihet. Anledningen till att jag har valt att främst hålla mig till att analysera dessa rättigheterna är att det inte finns något utrymme att analysera alla rättigheter som finns i de olika konstitutionerna och sedan jämföra med hur väl de tillgodosågs i praktiken. Jag anser att det tillför mer till uppsatsen att gå igenom ett fåtal rättigheter mer ingående och då också ha utrymme att se på exempel hur de tillämpades i praktiken.

Det är perioden från andra världskrigets slut fram till och med 1970-talet som jag har bestämt mig för att främst utgå ifrån. Det var under denna period som Sovjetunionen var som starkast och det var då sovjetiseringen av de andra östeuropeiska länderna pågick. Då jag titta på flera olika länder så blir, av naturliga skäl, tidsspännet större eftersom att sovjetiseringen inte skedde exakt samtidigt i de olika länderna och inte heller i samma takt. Även de olika konstitutionerna kommer från ett ganska brett tidsspänn. Därför har jag inte kunnat avgränsa mer i tid, vilket delvis kan ställa till lite problem gällande tydligheten och den röda tråden, men jag har försökt att vara så tydlig som möjligt när i tiden vi befinner oss.

1.3 Metod och teori

För att kunna se hur medborgerliga rättigheterna har definierats i de olika länderna som tillhörde Sovjetunionen har jag valt att göra en komparativ studie. Detta för att kunna få en lite bredare uppfattning om hur det kunde se ut, men också för att kunna jämföra mellan de olika länderna. För att besvara min första frågeställning kommer jag först och främst att titta på varje stats konstitution, då använder jag mig av klassisk juridisk metod. Sen när jag går in på hur rättigheterna tillämpas så lämnar jag den klassiska juridiska metoden och det analytiska.

1.4 Material

Till varje land finns det en kort del med allmän bakgrundsfakta. Denna bakgrundsfakta är till största del hämtad från Nationalencyklopedin, vilket jag inte anser utgöra ett problem. Detta då det rör sig om så grundläggande fakta att jag inte ser någon anledning till att använda sig av flertalet olika källor.

När det gäller delen om hur rättigheterna behandlades i praktiken så har jag läst Anne Applebaums bok ”Järnridån – Det kommunistiska maktövertagandet i Östeuropa 1945-1956” för att få en helhetsbild av hur situationen var i de olika östeuropeiska länderna i praktiken. Boken har gett mig en bra bakgrundsbild av hur samhället fungerade i dessa stater, även om den i övrigt inte är speciellt relevant ur ett juridiska perspektivet.

Både i tolkningen av artiklar från Tjeckoslovakiens konstitution och i delen om hur rättigheterna behandlas i praktiken har jag använt mig av en bok från Amnesty International. Jag är medveten om att Amnesty International är en organisation som utgår ifrån den enskilda människan och är väldigt kritisk mot staten. Jag bedömer dock att det är ett relevant perspektiv att ha med i uppsatsen och jag har använt boken i syfte att belysa en människorättsorganisations syn på situationen i landet.

1.5 Forskningsläge

Det har gjorts relativt mycket forskning kring Sovjetunionen och de andra öststaterna, då framförallt kring brotten mot de mänskliga rättigheter såsom t.ex. deportationerna till Gulag. Mycket av forskningen har skett internationellt, av naturliga skäl har en hel del av materialet producerat av inhemska forskare och författare. Det är antagligen den största anledningen till att jag inte har stött på någon svensk forskning som har varit av relevans för min uppsats. Det ska dock poängteras att detta inte beror på avsaknad av svensk forskning i ämnet generellt, utan mer specifikt i denna fråga. På 1960-talet var forskning kring totalitarism på modet¹, men generellt sett så har det skett aktiv forskning kring totalitära stater och dess rättssystem enda fram till och med nutid.

¹ Podgorecki, Adam and Olgiati, Vittorio: *Totalitarian and post-totalitarian law*, the Onati international institute for the sociology of law, Dartmouth 1996 s.5.

1.6 Uppsatsens disposition

Uppsatsen inleds med att varje land och dess konstitution behandlas var för sig. Först med en kort allmän faktadel och sedan med en mer ingående genomgång av landets konstitution. Jag har valt detta upplägget för jag bedömer att upplägget främjar överskådligheten i uppsatsen. Efter att länderna har presenterats var och en för sig, så går jag mer in på hur rättigheterna har behandlats i praktiken i de olika länderna. Det gör jag genom att både ta specifika exempel från de olika länderna, men också genom att skriva generellt om situationen i länderna och varför lagarna såg ut som de gjorde. Jag har valt att i denna del skriva om länderna tillsammans för att kunna göra en mer komparativ och jämförande studie av rättigheternas betydelse i praktiken. Slutligen i analys och sammanfattning så diskuterar jag de likheter och skillnader som jag har kunnat se mellan länderna samt försöker att svara på frågeställningarna.

2. Medborgerliga rättigheter i totalitära stater

2.1 Sovjetunionen

2.1.1 Allmän bakgrund

Sovjetunionen utropades som federativ mångnationell stat år 1922, men existerade i praktiken som stat redan i november 1917. Bolsjevikerna ledda av Vladimir Lenin tog över makten efter den provisoriska regeringen, som hade blivit tillsatta efter tsardömets fall i mars 1917. Vid Lenins död uppstod en maktkamp mellan två olika tänkbara efterträdare. År 1929 stod det klart att det var Josef Stalin som var den nya ledaren. Under 1930-talet lade Stalin grunden för det totalitära systemet som kom att kallas stalinismen.² Stalin använde sig av propaganda och terror för att lägga grunden till det nya systemet, nya lagar stiftade också.³ Sovjetunionen kom att vara enda fram till 1991.⁴

² Karlsson, Klas-Göran: *Sovjetunionen*, art. i Nationalencyklopedin. NE.se <http://www.ne.se/ludwig.lub.lu.se/lang/sovjetunionen> 2014-04-16.

³ Karlsson, Klas-Göran: *Josef Stalin*, art. i Nationalencyklopedin. Ne.se <http://www.ne.se/ludwig.lub.lu.se/lang/josef-stalin> 2014-04-16.

⁴ <http://www.ne.se/ludwig.lub.lu.se/lang/sovjetunionen> 2014-04-16.

2.1.2 Constitution of the Union of Soviet Socialist Republics 1936

I Januari 1935 röstade unionskongressen igenom att ändringar skulle göras i konstitutionen. Ändringarna omfattade universell och lika rösträtt med direkta val på anonyma valsedlar för alla sovjeter både på regional och central nivå. En annan anledning till att ändringarna gjordes var för att registrera de sociala och ekonomiska förändringarna som hade skett under femårsplanerna. En kommission fick i uppdrag att arbeta fram ett förslag på ändring av konstitutionen. Konstitutionen kom senare att kallas ”Stalins konstitution”, det beror på att Stalin var ordförande i konstitutionskommittén. Den 5 december 1936 antog kongressen de 43 föreslagna ändringarna och dessa inkorporerades i den tidigare versionen av konstitutionen.⁵

I tionde kapitlet (art. 118-133) i 1936 års konstitution återfinns de grundläggande rättigheterna och skyldigheterna för medborgarna i Sovjetunionen. Varje artikel innehåller några inledande meningar om själva rättigheten eller skyldigheten och sedan hur denna rättighet eller skyldigheter tillgodoses och verkställs i praktiken. Rättigheter som omnämns är bland annat rätten att arbeta (art.118), rätten till ledighet (art.119), rätten till utbildning (art. 121) och rätten till jämställdhet mellan kvinnor och män (art. 122).⁶

Art. 125 reglerar yttrandefrihet, tryckfrihet, mötesfrihet och demonstrationsfrihet. Bestämmelsen fastställer att i förenlighet med arbetarnas intresse och i syfte att stärka det socialistiska systemet, så finns det enligt lag en garanterad rättighet för medborgarna till yttrandefrihet, tryckfrihet, mötesfrihet och demonstrationsfrihet.⁷ Om denna artikel tolkas motsatsvis kan artikeln läsas som att ingen av dessa rättigheterna existerar om rättigheterna inte utövas på ett sätt som överrensstämmer med den socialistiska ideologin. Innebörden blir att det är staten som avgör när och hur medborgarna får utöva denna rättighet.

2.2 Ungern

2.2.1 Allmän bakgrund

Ungern blev formellt en parlamentarisk demokrati år 1989. Kommunistpartiet avsåg sig sitt maktmonopol och fri partibildning infördes, vilket ledde till att Ungern slutade att vara en

⁵. Rappard, 1 William E et al.:*Source Book on European Governments: Switzerland, France, Italy, Germany, the Soviet Union (1937)*.

⁶ Triska, Jan F: *Constitutions of the communist party-states*, Methuen & co. LTD, USA 1960 s.50.

⁷ *ibid.* s.51.

socialistisk folkrepublik. Efter andra världskriget hade Ungern fallit inom Sovjetunionens intresse och under perioden 1946-49 genomgick landet en omfattande sovjetisering. Konstitutionen från 1949 gäller än idag, men under 1989 gjordes så omfattande förändringar att konstitutionen i princip är helt förändrad.⁸

2.2.2 Constitution of the Hungarian People's Republic 1949

Den ungerska konstitutionen från 1949 utfärdades den 20 augusti och första meningen lyder som följer:

” The armed forces of the great Soviet Union liberated our country from yoke of German fascists, crushed the power of the great landowners and capitalist who were ever hostile to the people, and opened the road of democratic progress to our working people.”⁹

Ur den citerade meningen går det att utläsa Ungerns koppling till Sovjetunion och även landets ideologiska inriktning framgår tydligt.

Vidare talas det om hur den ungerska arbetarklassen kämpade mot de gamla sociala strukturerna, med assistans av Sovjetunionen. Konstitutionens preambel handlar i stora drag om arbetarklassens kamp mot tyska fascister, landägare och kapitalister, en kamp i samarbete med Sovjetunionen. De sociala och ekonomiska strukturer i landet som uppnåtts genom klasskampen avspeglas i konstitutionen och det indikerar den kommande utvecklingen, detta omnämns i sista meningen i preambeln. Det är idén om denna utveckling, i socialistisk anda, som även är tongivande för resten av konstitutionen.¹⁰

I konstitutionens åttonde kapitlet (art. 45-61) fastställs medborgarnas rättigheter och skyldigheter. Rättighetskatalogen liknar till viss del den rättighetskatalog som återfinns i Sovjetunionens konstitution från 1936, dock med annorlunda formuleringar och med rättigheterna i en annan ordning. Artiklarna är uppbyggda med rättigheten i första stycket och sedan hur rättigheten implementeras i andra stycket. I art. 55 regleras medborgarnas rättighet till yttrandefrihet, tryckfrihet och mötesfrihet. Enligt artikeln ska rättigheterna försäkras i överrensstämmelse med de ungerska arbetarnas intresse. I andra stycket i art. 55 tillkännages att staten ställer

⁸ Gerner, Kristian: *Ungern*, art. i Nationalencyklopedin. NE.se <http://www.ne.se/ludwig.lub.lu.se/lang/ungern> 2014-04-16.

⁹ Triska, Jan F., s.182.

¹⁰ *ibid.*, s.182.

till förfogande det material som arbetarna behöver för att kunna utöva dessa rättigheter.¹¹ Bestämmelsen kan tolkas som att rättigheterna bara existerar om utövandet står i överrensställelse med arbetarnas intresse, identisk med begränsningen i Sovjetunionens konstitution, och att staten dessutom har inflytande över vilket material som ställs till förfogande.

Art. 56 berör mer ingående förenings- och mötesfrihet. I syfte att utveckla sociala, ekonomiska och kulturella aktiviteter för arbetarna så försäkras staten dessa rättigheter. Andra stycket samma artikel gäller implementeringen av dessa rättigheterna. För att fullfölja dessa rättigheter inriktar den ungerska staten sig på att organisera av de klassmedvetna arbetarna. Sedan nämns en rad olika typer av föreningar och organisationer som ska gå samman och bilda det demokratiska folkets front. Den ledande kraften i de sociala och politiska aktiviteter som omnämns i bestämmelsen ska vara arbetarklassen.¹² Bestämmelsen är på inget sätt konkret och det framgår egentligen inte vilka begränsningar som finns. Det är dock inte alltför långsökt att dra slutsatsen att förenings- och mötesfriheten är en rättighet som inte gäller alla typer av sammanslutningar. Andra stycket ger en hint om att staten hade för avsikt att reglera hur rättigheterna ifråga användes, något som kommer att behandlas närmre under 2.5.

2.3 Polen

2.3.1 Allmän bakgrund

I september år 1939 anfölls Polen av både Tyskland och Sovjetunionen, som hade ingått en icke-angreppspakt med varandra. År 1941 anföll Tyskland Sovjetunionen och bröt därmed paktens, vid den tidpunkten stod Polen helt under sovjetiskt inflytande. Vid fredskonferensen i Teheran som höll år 1943 stod det klart att Polen skulle tillfalla Sovjetunionen. Under 1944 började den sovjetiska armén ”befria” det ockuperade Polen. Stalin lät sedan bilda en ny polsk armé och en nationell befrielsekommitté, den såkallade Lublinregeringen. Befrielsekommittén utnämnde sig sedan till regering i konkurrens med den förra regeringen, som under denna period befann sig i exil. Icke-kommunistiska motståndsgupper började arresteras. Efter andra världskriget satte en omfattande sovjetisering ingång i Polen och ”det förenade arbetarpartiet” kom till makten.¹³

¹¹ Triska, Jan F., s.191-193.

¹² *ibid.*, s.192.

¹³ Karlsson, Klas-Göran: *Polen*, art. i Nationalencyklopedin. NE.se <http://www.ne.se/ludwig.lub.lu.se/lang/polen> 2014-04-16.

2.3.2 Constitution of the Polish People's Republic 1952

Konstitutionen antogs den 22 juli 1952 och ändrades sedan fem gånger under perioden 1954-1963. Preamblen inleds med orden att folkrepubliken Polen är de arbetandefolkets republik. Inledningen är i princip tongivande för resten av preambeln. Liknande föregående konstitutioner handlar preambeln till största del om arbetarklassens kamp mot nazisternas invasion och kampen mot de inhemska kapitalisterna och landägarna, allt i socialismens anda. Även i denna konstitutions inledning omnämns Sovjetunionen och i detta fallet dess historiska seger över fascismen, vilket befriade det polska territoriet och gjorde det möjligt för den polska arbetarklassen att ta makten i egna händer.¹⁴

Konstitutionens sjunde kapitel (art. 57-79) innehåller medborgarnas grundläggande rättigheter och skyldigheter. I art. 71 garanterar den polska staten medborgarna yttrandefrihet, tryckfrihet, mötesfrihet och demonstrationsfrihet. Artikelns andra stycke reglerar hur dessa rättigheter ska tillgodoses av staten. Rättigheterna ska tillgodoses för arbetarklassen och deras organisationer.¹⁵ Inget i artikeln säger rent ut att rättigheterna uteslutande ska utövas i syfte att stärka arbetarna och det socialistiska samhället, vilket vi har sett i tidigare konstitutioner, men andra stycket ger oss ändå en hint om att rättigheten bara existerar inom vissa ramar och att staten bara kommer hjälpa till att tillgodose rättigheten för vissa individer.

I art. 72 i sjunde kapitlet regleras medborgarnas föreningsfrihet. Bestämmelsen säger att i syfte att gynna arbetarnas politiska, sociala, ekonomiska och kulturella aktiviteter så garanterar staten medborgarna föreningsfrihet. Andra stycket i samma artikel räknar upp ett antal typer av organisationer, vilka anses förena medborgarna i aktivt deltagande inom politik, ekonomi, kultur och det sociala i övrigt. Tredje stycket säger att organisering och deltagande i föreningar eller aktiviteter som står i strid med det politiska eller det sociala systemet eller mot rättsordningen i landet är förbjudet.¹⁶ Begränsningen i det tredje stycket är väldigt generell hållen och det finns inga kriterier för vilka typer av begränsningar som är godtagbara. Det gör att begränsningen har potential att bli väldigt omfattande och risken finns att den tillämpas godtyckligt.

¹⁴ Triska, Jan F., s. 332-333.

¹⁵ *ibid.* 342-345.

¹⁶ *ibid.* 345-348.

2.4 Tjeckoslovakien

2.4.1 Allmän bakgrund

Tjeckoslovakien som stat existerade från 1918 fram till 1992. Under andra världskriget upplöstes Tjeckoslovakien tillfälligt. Slovakien och Karpato-Rutenien (ett område i nuvarande Ukraina) proklamerade sin självständighet och sedan ockuperade Tyskland länderna. Under ockupationen ledde den före detta Tjeckoslovakiska presidenten, Edvard Benes, en exilregering i London. Benes var mycket mån om att upprätthålla goda förbindelser med Sovjetunionen och ingick 1943 ett avtal med Stalin om ett nära samarbete. Efter konferenserna i Teheran och Jalta kom Tjeckoslovakien, precis som Polen, att hamna under Sovjetiskt bestämmande. Efter andra världskriget hade både Sovjetunionen och kommunistpartiet ett väldigt starkt stöd i landet. År 1948 tog kommunisterna makten i Tjeckoslovakien, under den så kallade Pragkuppen.¹⁷

2.4.2 Constitution of the Czechoslovak Socialist Republic 1960

Tjeckoslovariens konstitution från 1960 antogs av nationalförsamlingen den 11 juli. Preambeln inleds med att det tjeckoslovakiska arbetande folket deklarerar den sociala ordningen, som generationer av arbetare har kämpat för enda sedan den stora oktoberrevolutionen, under ledning av Tjeckoslovariens kommunistpart. Socialismen sägs ha segrat i landet och medan den socialistiska strukturen slutförs så kämpar landet för att bli ett avancerat socialistiskt samhälle. Tjeckoslovakien och dess folk samlar styrka inför förändringen från socialism till kommunism. Landet ska fortsätta på denna väg hand i hand med sin storslagna allierade, broderliga Sovjetunionen, samt alla andra länder som är en del av det socialistiska systemet i världen. Vidare talas det om Sovjetunionens heroiska befriande av Tjeckoslovakien från fascisternas ockupation.¹⁸

Medborgarnas rättigheter och skyldigheter återfinns i konstitutionens andra kapitel. Art. 28 reglerar rätten att få uttrycka sig inom alla områden i det offentliga, yttrandefrihet och tryckfrihet. Staten ska garantera alla medborgare dessa rättigheter, men precis som i de andra konstitutionerna finns även här tillägget att utövandet ska ske i enlighet med arbetarnas intresse. Mötesfrihet och demonstrationsfrihet ska också garanteras av staten.¹⁹ I andra stycket samma

¹⁷ Gerner, Kristian: *Tjeckoslovakien*, art. i Nationalencyklopedin. NE.se <http://www.ne.se/ludwig.lub.lu.se/lang/tjeckoslovakien> 2014-04-16.

¹⁸ Triska, Jan F., s.430-433.

¹⁹ *ibid.*, 436-437.

artikel regleras hur dessa rättigheter ska tillgodoses. Förlag och tryckpressar, offentliga byggnader, samlingsplatser samt radiosändning, television och andra liknande faciliteter hålls tillgängliga för det arbetande folket och dess organisationer, på så sätt ska utövande av rättigheterna möjliggöras. Observera även här att det bara talas om det arbetande folket och dess organisationer.²⁰ Tolkas bestämmelsen e contrario blir slutsatsen att om en organisation inte står i överrensstämmelse med de socialistiska idealen så kommer staten inte se till att dessa möjligheter att uttrycka sig står öppna. Staten kommer kanske till och med se till att personen eller organisationen förvägras tillgång till tidigare nämnda hjälpmedel.

Art. 34 anger att medborgarna har en skyldighet att upprätthålla konstitutionen och andra lagar.²¹ Bestämmelsen i sig är på inget sätt uppseendeväckande. Andra satsen anger att medborgarna ska fästa uppmärksamhet på den socialistiska statens intresse och det arbetande folkets samhälle. Sista delen av bestämmelsen öppnar upp för godtycklig rättstillämpning, då bestämmelsen är så obestämt formulerad.

Innebörden av statens, samhällets och det arbetande folkets intressen bedöms av kommunistpartiet, vilket leder till att en individ som vill uttrycka avvikande åsikter eller värderingar inte har någon rätt att göra det. Uppmärksammas bör att det dessutom finns straffbestämmelser som föreskriver fängelsestraff för den som uttrycker sina i strid med samhällets intresse.²²

2.5 Rättigheterna i praktiken

Efter att ha gått igenom de olika ländernas konstitutioner så kan vi konstatera att medborgarna i de olika länderna har liknande rättigheter som vi skulle hitta i ett demokratiskt lands konstitution idag, även om begränsningarna av rättigheterna antagligen skulle se annorlunda ut. Frågan är då om rättigheterna existerade i praktiken och hur staten förhöll sig till dem samt vad som utmärker en totalitär stats rättssystem och tillämpning av rättigheter.

2.5.1 Lagar och rättigheter i totalitära stater

I Sovjetunionens användes lagarna som ett sätt att kontrollera befolkningen. Lagarna var till för att staten skulle kunna uppnå sin politiska ideologi. Tanken med lagarna var inte att tillhandahålla rättigheter till medborgarna, utan snarare att kunna rationalisera och legitimera

²⁰ Triska, Jan F., s. 435-440.

²¹ ibid s. 437.

²² Amnesty International, svenska sektionen 1978: *Charta77. Medborgarrättsrörelsen i Tjeckoslovakien*, Schmidts boktryckeri AB, Helsingborg 1978, s. 8.

förtryck från staten. Rättssystemet i Sovjetunionen var underordnat kommunistpartiet och användes mer som ett verktyg av politikerna. De som tillämpade lagen kände sig inte och betedde sig inte som att lagen stod över dem, utan snarare tvärtom. Att lagen i sig själv inte hade någon auktoritet ledde till att medborgarnas rättigheter bröts regelbundet av staten. Under den totalitära eran då Stalin var vid makten politiserades rättssystemet och lagen fick en ren instrumentell roll. Detta visade sig i avsaknaden av oro angående legitimiteten i rättssystemet och i önskan om ett mer formbart system, alltså ett icke självständigt rättssystem. Det fanns inga absoluta rättigheter, utan bara de rättigheter som staten valde att gå med på i en specifik situation. En stor obalans fanns mellan statens rättigheter och individens rättigheter. Det civila samhället förstördes under Sovjetunionens tid.²³

Stalinisering av länderna i Östeuropa skedde i tre steg. Alla länder passerade inte igenom alla steg och gällande vissa länder var det svårare att åtskilja de olika stegen. Första steget bestod att regeringen bildade en koalition mellan de olika socialistiska och kommunistiska partierna. Detta skedde i både Ungern och Tjeckoslovakien, däremot passerade aldrig Polen igenom detta stadiet. Andra steget var att det bildades en falsk koalition. Detta innebar att det fortfarande satt flera olika partier vid makten, men att alla partiledare var utvalda av kommunisterna, dessutom beslutades allt enligt kommunisternas policy. Tredje och sista steget bestod i att den falska koalitionen helt enkelt förvandlades till kommunistpartiet, eventuellt kvarvarande parti tvingades att gå samman med kommunistpartiet. Polen, Ungern och Tjeckoslovakien trädde in i tredje och sista steget under åren 1947-1948.²⁴

2.5.2 Rättigheterna i praktiken

I Sovjetunionen hade individen ingen rätt att självständigt bestämma över sin religionsutövning, tillgång till information (massmedia), sin utbildning, bosättning eller en typ av arbete. Ett utmärkande drag för totalitära stater är att staten har monopol på all massmedia. Så var det också i Sovjetunionen, full censur gällde och staten hade total kontroll över massmedia. Alla lagliga informationskällor kom från staten, de som inte hade godkännande av staten straffades hårt.²⁵

²³ Podgorecki, Adam and Olgiati, Vittorio: *Totalitarian and post-totalitarian law*, the Onati international institute for the sociology of law, Dartmouth 1996, s. 251-260.

²⁴ Seton-Watson, Hugh: *The pattern of communist revolution*, Methuen & co. LTD., London, USA 1960 s. 248-249

²⁵ Podgorecki, Adam and Olgiati, Vittorio, s.251-260.

I Ryssland under 1940-talet hade bolsjevikerna utvecklat en teori om det civila samhället. De menade att:

”...den offentliga sfären i ett socialistiskt samhälle bör vara enhetligt och tala med en röst.”²⁶

Bolsjevikerna avfärdade företeelser som öppen debatt och avskydde fristående sammanslutningar, såsom fackföreningar och yrkesförbund av alla dess slag. Dessa organisationer ansågs splittra samhället i olika klasser och de betraktades som separatistiska. Andra partier ansågs vara överflödiga, men även rent opolitiska organisationer förbjöds. I praktiken tilläts bara existensen av de organisationer som egentligen var en del av kommunistpartiet. Allt ansågs vara politik och därför tillät man inte heller opolitiska organisationer. Även om organisationerna utåt sett inte hade någon politisk agenda så var makthavarna hela tiden misstänksam att organisationerna i hemlighet bedrev politisk verksamhet. Denna misstänksamhet smittade av sig till de andra kommunistiska staterna.²⁷

Anledningen till att kommunisterna i Östeuropa påverkades av de sovjetiska kommunisternas paranoida inställning kan antingen bero på att de fick iakta och lära sig att ha den inställningen under alla sina besök i Sovjetunionen eller på att den hemliga polisen förvärvade inställningen under sin utbildning. En bidragande faktor kan även ha varit att de sovjetiska generalerna och ambassadörerna som befann sig i de olika östeuropeiska länderna efter andra världskrigets slut uppmanade till misstänksamhet. I ett fåtal fall så ska det till och med ha hänt att lokala kommunister fick direkta order av sovjetiska myndigheter i Östeuropa att förbjuda vissa typer av organisationer eller vissa specifika organisationer. Redan under perioden 1945-48, då valen i teorin fortfarande var fria i både Ungern och Polen som hade ett oppositionsparti, så hotades vissa medborgarsammanslutningar. Kommunisterna var framförallt väldigt intresserade av ungdomarna och att få med sig dessa.²⁸

2.5.3 Konkreta historiska exempel

För att ge en lite mer konkret bild av hur rättigheterna kunde behandlas i Ungern, Tjeckoslovakien och Polen så kommer här några konkreta historiska exempel.

KFUM var en öppet opolitisk ungdomsorganisation som var verksam i Polen. Den kommunistiska ledningen gillade inte alls organisationen och var ytterst misstänksamma mot både

²⁶ citat av historikern Stuart Finkel.

²⁷ Applebaum, Anne: *Järnridån. Det kommunistiska maktövertagandet i Östeuropa 1945-1956*, Albert Bonniers Förlag, Falun 2013, s.206.

²⁸ Applebaum, Anne, s.207.

mot organisationen och dess medlemmar. Organisationen var väldigt populär och det irriterade kommunisterna. KFUM anordnade kurser och aktiviteter för ungdomar, men den största delen av verksamheten gick ut på att fördela utländska bistånd. År 1949 upplöstes organisationen av myndigheterna med motivering att den var den borgerliga fascismens redskap. Detta skedde dock innan Polens konstitution trädde i kraft, vilket var 1952.²⁹ Men ger ändå en bild av hur inställningen var i Polen till organisationer och föreningar som inte tillhörde det kommunistiska partiet.

I Ungern blir en rysk officer, en rysk militär och en ungersk flicka mördade under en skottlossning, mordet kom att kallas Oktanmorden. Den unga mannen som pekades ut som den skyldige var medlem i den katolska ungdomsgruppen Kalot. Ungdomsgruppen var främst verksam på landsbygden och verkade för en mild form av socialism. Den kommunistiska ungerska tidningen Szabad Nép publicerade en ledare med rubriken ”ungdom och demokrati – det är hög tid att vi tar vapnen och granaterna ur händerna på vår vilseledda ungdom...”. Allt högre röster hördes för att ta i med hårdhandskarna mot den vilseledda ungdomen och fascismen, allt detta i spåren av Oktanmorden vars egentliga motiv är och förblir okänt. Vissa menade dock att Oktanmorden egentligen handlade om ett klassiskt svartskjedrama och inte hade något med politik att göra. Motivet bakom mordet spelade egentligen ingen roll. Kalot skulle ha fått skulden oavsett vad det faktiska motivet bestod i, på grund av att organisationen var för framgångsrik, betydligt mer framgångsrikt än det kommunistiska ungdomspartiet Madisz.³⁰

När de andra legala partierna såg Karlots framgång och att de vägrade att slå sig samman med Madisz så började även de upprätta sina egna ungdomsrörelser. Över hela landet försökte Madisz medlemmar att konfiskera Kalots tillgångar och stänga deras möten, detta med hjälp av polisen och andra lokala kommunister. Katolska kyrkan kunde med säkerhet dokumentera 27 tillfällen då kommuniststyrelserna hade försökt förbjuda en Kalotförening eller bedrivit andra typer av trakasserier. Tillslut gick Kalot med på att ansluta sig till en ny grupp, ungerska nationella ungdomsrådet, vilket var ungtkommunisternas påfund. År 1946 mellan den 18-23 juli förbjöds dock mer än 1 500 olika organisationer, däribland Kalot. 1950 tvingas samtliga

²⁹ Applebaum, Anne, s.203.

³⁰ ibid., s.217.

ungerska ungdomsgrupper att gå samman och bilda ett enda förbund, därmed var det slut på alla fristående ungdomsgrupper i Ungern.³¹

I Östeuropa hade scoutrörelsen väldigt starka rötter, inte minst i Polen. Under andra världskriget gick den polska scoutkåren under jorden och anslöt sig till motståndsrörelsen, under namnet Szare Szeregi (De grå leden). När Krakow hade befriats började före detta scoutledare direkt att organisera nya kårer, detta underrättades inte Lublinregeringen om. Anledningen till att ingen underrättade regeringen var för att innan kriget hade det inte behövts tillstånd för att bedriva verksamhet likt scoutrörelsen. Rörelsen växte väldigt snabbt och gick in för att vara politiskt oberoende. Väldigt snart började staten visa tecken på sitt ogillande och i årsskiftet 1944-45 så tillsattes ett scoutråd som skulle övervaka organisationens verksamhet. Spänningarna steg mellan byråkraterna och vissa gräsrotspatruller som vägrade hålla den Warszawa-dominerade centralkåren underrättad om sin verksamhet. Ett antal kända före detta Gråledsmedlemmar valde att gå med i den centrala ledningen och även om rörelsen officiellt var politiskt obunden skedde en rad politiskt relaterade incidenter. Bl.a. sköts två scouter till döds under en scoutparad och ingen dömdes för mordet och under ett stormöte för ungdomar utbröt slagsmål mellan scouter och ungtkommunister, minst två flickscouter blev svårt miss-handlade, även arresteringar skedde.³²

Under 1947 övervägde de polska myndigheterna vid ett flertal tillfällen att förbjuda rörelsen helt, men det skedde aldrig för makthavarna var rädd att scouterna då skulle gå under jorden och ansluta sig till motståndsrörelsen. Till slut beslutade makthavarna sig för att försöka slå sönder organisationen inifrån. Samma metod användes mot den ungerska scoutkåren, under ungefär samma tidperiod. Första steget blev att myndigheterna gjorde omorganiseringar i scoutorganisationen, ett flertal ledare avskedades och ersattes av personer som var mer ideologiskt fogliga. Detta skedde gradvis på olika nivåer i organisationen och sakta men säkert så började även scouternas aktiviteter att ändras. Till slut blev scoutrörelsen organisatoriskt och finansiellt en underorganisation till det kommunistiskt styrda Polska ungdomsförbundet. Många scouter insåg vad som pågick och vissa valde att gå under jorden med sina patruller och börja träna för strid. Att gå under jorden var ett farligt beslut, år 1947 likviderades en hel scoutpatrull i Radzyska. Hemliga polisen skickade sedan medlemskortet från de döda

³¹ Applebaum, Anne, s.217.

³² *ibid.*, s.224.

scouterna till utbildningsministern som en varning om vad som hände med de som inte hölls under kontroll.³³

I Ungern fick även folkhögskolorna känna på kommunisternas inställning till icke-kommunistiska organisationer. De ungerska folkhögskolorna var ett uttalat populistiskt vänsterprojekt. Skolornas syfte var att ge böndernas barn utbildning, men också att ge landsbygdsbarnen logi och tillhandahålla klubbar när de kom in till städerna för att utbilda sig. Folkhögskolorna var starkt präglade av socialism, men även om en hel del medlemmar gick med i kommunistpartiet under kriget så var det ändå inte frågan om en sovjetisk eller partibunden organisation.³⁴

Efter kriget startades verksamheten igen och den provisoriska regeringen hjälpte till, men skolans ledning var tydlig med att de ville förbli självständiga. Under öppningskonferensen uppmanade folkhögskolans förra rektor medlemmarna att kämpa för skolans självbestämmande och skydda den från såväl partiet som från staten. Problemet var att folkhögskolan inte hade några egna pengar och det var staten som tillhanda höll lokalerna, med det följde såklart statligt inflytande. Den kommunistiska ledningen hade helt andra mål med organisationen än vad folkhögskolornas rektorer hade. Läroplanen i skolorna var oftast vänsterinriktad men inte nödvändigtvis marxistisk. De kommunistiska ledarnas plan med folkhögskolan var att den skulle hjälpa partiet att bli mer populärt på landsbygden, för partiet var djupt impopulärt just på den ungerska landsbygden. Dessutom var tanken att folkhögskolorna skulle värva fler partimedlemmar från landsbygden. Precis som när det gällde den polska scoutrörelsen så började omvandlingen av organisationen i dess ledning. Ledningen hade redan innan innehållit en handfull kommunister, men nu tog dessa kontrollen. Utbildningen blev allt mer politiserad. Inre motstånd gjorde att regimen tillslut tröttnade och år 1949 så nationaliserades folkhögskolorna tvärt, med motiveringen att de skulle bli mer professionella. I slutändan kom folkhögskolorna att utplånas helt, till största del på grund av att fenomenet folkhögskola var lite av ett okänt fenomen för kommunisterna. Det fick till följd att denna organisation precis som den polska scoutkåren, opolitiska idrottsklubbar och andra typer av organisationer gick samma öde till mötes. I en totalitär stat finns det inget utrymme för konkurrens om medborgarnas

³³ Applebaum, Anne, s.224.

³⁴ *ibid.*, s.228.

intresse, talanger eller fritid, inte ens om det rör sig om en helt opolitisk och ofarlig organisation.³⁵

Kommunisterna blev med tiden allt mer sofistikerade i sitt sätt att angripa det civila samhället. Makthavarna upprättade officiella medborgarsammanslutningar, som ytligt sett såg självständiga ut, men som i verkligheten styrdes helt av staten. För att komma åt några av civilsamhällets viktigaste institutioner använde man sig av olika trick för att undergräva organisationerna, till exempel ersattes viktiga ledare med regimtrogna personer eller så byggde man upp fastsammanslutna kommunistiska celler i lösare organisationer. Dessa metoder användes under 1970- och 1980-talet mot kyrkor och prästerskapet samt andra oliktankande i hela Östeuropa. Innan dess hade metoderna, som tidigare nämnts använts på både den polska scoutrörelsen och de ungerska folkhögskolorna.³⁶

Efter att ha gått igenom lite exempel på hur mötesfrihet, organisationsfrihet och föreningsfrihet kunde behandlas, så kommer det nu att handla mer om yttrandefrihet och tryckfrihet.

I Polen hade nazisterna beslagtagit det mesta av all radioutrustning. År 1944 fick Polen tillbaka sin radio med hjälp av röda armén och med sovjetisk utrustning. De första polska radiooperatörerna var följaktligen alla kommunister. Texterna till alla de första sändningarna var skrivna av propagandamakarna i Lublinregeringen och skickades till radiostationen för att läsas rakt av. Radion byggdes ut i snabb fart och radiochefen tackade Sovjetunionen för detta. Teoretiskt sätt så kan Sovjetunionen mycket väl ha varit positivt inställda till uppbyggnaden av polsk (kommunistisk) radio, men NKVD (den hemliga polisen) befarade att polackerna skulle bygga upp egna konkurrerande radiostationer och att försöka skulle göras att få in radio från London. År 1944 utfärdade röda armén en order om att alla polacker i det befriade området skulle lämna över all sändar- och mottagarutrustning till den polska nationella befrielsearmén. Senare utfärdade kommittén en regel om att alla som ägde en radioapparat utan licens skulle dömas till döden. Det bör dock poängteras att detta var under en tid då kriget fortfarande inte riktigt var över. Det var inte bara radioverksamheten som kunde råka illa ut, även tidningar, tidsskrifter och förlagsverksamhet var områden som makthavarna hade en tveksamt inställning till.³⁷

³⁵ Applebaum, Anne, s.228.

³⁶ *ibid.*, 223-230.

³⁷ *ibid.*, s.241-250.

I Polen så stödde de kommunistiska makthavarna pressfriheten i teorin. Det var dock brist på papper. De flesta pappersbruken hade förstörts under andra världskriget, så efter kriget låg större delen av pappersleveranserna under statlig kontroll eftersom att verksamheten hade nationaliserats. En lag som begränsade privata företag inom tryckeribranschen hade trätt i kraft i juni 1945 och detta ledde till att ett år senare blev det allt svårare för tidningar som inte skrev bra om regimen att få tag på papper.³⁸ Pressfriheten var följaktligen inget som de kommunistiska makthavarna var speciellt intresserade av i praktiken.

Charta 77 var ett manifest som innehöll begäran om respekt för mänskliga rättigheter i Tjeckoslovakien, den gruppen av människor som undertecknade manifestet kom också att omnämnas som Charta 77. Det var inte frågan om någon fast organisation, utan mer ett medborgarinitiativ eller en medborgarrättsrörelse. Manifestet offentliggjordes i januari 1977. Medborgarrörelsen gav senare ut en rad dokument där de kritiserade statens kränkningar av sociala, politiska, kulturella och religiösa rättigheter. Rörelsen eftersträvade en fredlig dialog med de kommunistiska makthavarna, men blev istället förföljda.³⁹ Charta 77-manifestet från 1 januari 1977 tar upp att yttrandefriheten förhindrades av staten på grund av den centraliserade kontrollen av alla nyhetsmedier, kulturella institutioner och förlag. Den som utsattes för falska anklagelser i officiella medier hade inte heller någon möjlighet att försvara sig. Vidare sägs att medborgarnas rättigheter utplånas, eller i vart fall inskränks, då alla landets organisationer och institutioner lyder under kommunistpartiets politiska direktiv.⁴⁰

Dokument nr.12 och nr.13 tar upp diskrimineringen av författare respektive förtrycket av pop- och folkmusiker. I dokument nr.12 räknas 130 författare upp vars verk inte får publiceras i Tjeckoslovakien och antalet medlemmar i tjeckoslovakiska författarföreningen sägs ha gått från 400 till 164 personer efter omfattande utrensningar av makthavarna. Under de senaste nio åren uppges 340-400 författare ha påverkats av den hämmande kulturpolitiken som förts i Tjeckoslovakien. Dokument nr.13 anger ett antal sångare, låttextförfattare, musiker och sånggrupper som har stängts av på grund av politiska skäl. Även tidsskrifter som skriver om musik har minskat kraftig. Dessutom granskas alla musiker innan de får tillstånd att uppträda inför publik. Om tillstånd delas ut eller inte beror mer på politiska faktorer än de musikaliska.⁴¹

³⁸ Applebaum, Anne, s.244-250.

³⁹ Hejzlar, Zdenek: *Charta 77*, art. i Nationalencyklopedin. NE.se.
<http://www.ne.se/ludwig.lub.lu.se/lang/charta-77> 2014-05-24.

⁴⁰ Amnesty International, s.14-15.

⁴¹ *ibid.*, s.23-24.

De två talesmännen för Charta 77, professor Jiri Hajek och professor Jan Patocek, erhöll den 31 januari ett brev med en officiell varning från riksåklagaren. De svarade senare med ett brev till Tjeckoslovakiens regeringspresidium, riksåklagarämbetet och den tjeckoslovakiska nyhetsbyrån. Brevet kritiserade åklagarens yttrande på flera punkter. Charter 77-manifestet och efterföljande aktiviteter anklagades i brevet för att ha brutit mot tjeckoslovakisk lag, men ingenstans i riksåklagarens uttalande står det vilken lag det skulle röra sig om. Det strider mot konstitutionen att inte ange vilken lag som har kränkts, på vilket sätt och genom vilken specifik handling. Riksåklagaren hade istället hänvisat till allmänna politiska uttalande och till konstitutionen. Det är dock inte upp till riksåklagaren att tolka konstitutionen, utan det ska göras av generalförsamlingen. Riksåklagarämbetet menade att yttrandefriheten (art. 28 i 1960-års konstitution) endast får utnyttjas om fullständig hänsyn tas till det arbetande folkets intresse (art. 34). Dessa bestämmelser har enligt riksåklagaren Charta 77 –manifestet brutit mot, men argumentation kring varför manifestets innehåll skulle strida mot dessa bestämmelser saknas helt.⁴²

3. Analys och slutsatser

Efter att ha undersökt ländernas konstitutioner och sedan sett på exempel hur rättigheterna behandlades i praktiken, så är det inte allt för svårt att dra slutsatsen att det finns en ganska stor diskrepans mellan hur rättigheterna ser ut i lagtexten och hur de följs i praktiken. Något som tycks vara gemensamt för de olika staterna som har tagits upp är att lagen i sig mest är ett verktyg för att uppnå de politiska och ideologiska målen som staten har. Rättssystemet har ingen auktoritet i sig och är mer eller mindre politiserat, det är nästintill motsatsen till hur ett rättssystem fungerar om maktdelningsläran tillämpas. Maktdelningsläran tillämpas i så gott som alla välfungerade demokratier, vilket visar på ännu en skillnad mellan totalitära och icke-totalitära stater. Ett rättssystem som inte har någon auktoritet eller självständighet saknar en del av de grundläggande principerna som brukar omnämnas som grundläggande byggstenar i ett välfungerande rättssystem. För att ge ett exempel så är det svårt att skapa förutsägbarhet i ett rättssystem där de som tillämpar lagen anser att de står över lagen. Vilket blir en av orsakerna till att rättssäkerheten i stort blir lidande. Det finns inga garantier för en rättvis rättegång, opartisk domstol eller ens rätt till prövning.

Ländernas politik speglas väldigt tydligt i konstitutionerna, lagtexterna är politiska och rättssystemen politiserade. Framförallt preambeln används till att glorifiera och hylla den politiska

⁴² Amnesty International, s.25-26.

ideologin och dess framgångar. Sovjetunionens koppling till Ungern, Polen och Tjeckoslovakien syns tydligt i konstitutionerna, då Sovjetunionens vinst över tyskarna ofta omnämns som heroisk eller storartad. Sovjetunionen tas även upp som ett föregångsland gällande den sociala strukturen och arbetarnas lyckade kamp mot kapitalismen.

I konstitutionerna finns de flest grundläggande medborgerliga rättigheterna med, men rättigheterna omgärdas i alla fallen av omfattande restriktioner och krav på hur de får utövas. Det gör att i praktiken så existerar inte rättigheten om inte staten ger sitt godkännande till hur rättigheten utövas, när den utövas och av vem den utövas. Om någon som helst omständighet inte stämmer överrens med den rådande politiska ideologin eller om utövandet bara ogillas av makthavarna så kommer det omfattas av restriktionerna. Individens, medborgarens, rättigheter är med andra ord subsidiär till statens rättigheter. Individens rättigheter måste träda tillbaka om de strider mot statens intressen. Att ha begränsningar till rättigheter är i sig inte oförenligt med ett demokratiskt samhället, i svensk rätt har vi begränsningar till en rad rättigheter bland annat yttrandefriheten och tryckfriheten (RF⁴³ 2:20-24§§). Det gör inte att Sverige har ett rättssystem som på något sätt liknar en totalitär stats rättssystem eller att vårt system skulle vara oförenligt med de demokratiska värderingarna. Skillnaden är begränsningarnas betydelse och hur väl definierade de är. I de konstitutioner som vi har tittat på finns det utrymme för att begränsa godtyckligt, det finns inga kriterier för när en rättighet får begränsas eller inte. Förutsättningen som finns uppställd är att utövandet a rättigheten inte får ”strida mot arbetarnas intressen” eller ”det socialistiska samhällets intressen”, de förutsättningarna säger egentligen ingenting och vad som helst kan tolkas in som lagstridigt. Det var säkerligen lagstiftarens avsikt, då det måste ha legat i regimernas intresse att kunna ingripa när det passar och utan att behöva motivera.

Som vi har sett så begränsades och förhindrades människor i de olika länderna att utöva sina rättigheter på olika sätt. Vid vissa tillfällen så helt enkelt förbjöd staten en viss förening att verka, som t.ex. i fallet med Kalot i Ungern. Fast många gånger var staten betydligt mer subtil än så. De kommunistiska makthavarna i Östeuropa använde en rad olika metoder för att skrämja, förstöra och upplösa organisationer och föreningar som ansågs vara ett hot mot regimen. Även privatpersoner råkade ut för både utpressning, subtila antydningar och rena hot. Metoderna var i flera fall väldigt sofistikerade och i andra fall så fungerade de inte alls. Att använda sig av dolda metoder för att motarbeta andra var troligtvis ett smart drag av

⁴³ Regeringsformen (1974:52).

kommunisterna, för de var redan relativt opopulära hos befolkningen i vissa av länderna och den impopulariteten hade bara växt om befolkningen varit mer medveten om allt som de kommunistiska regeringarna höll på med.

4. Käll- och litteraturförteckning

Elektroniska källor

Heinonline:

Sovjetunionen, hämtad den 22 april 2014 från:

Rappard, William E. et al.: *Source Book on European Governments: Switzerland, France, Italy, Germany, the Soviet Union* (1937)

Nationalencyklopedin:

Gerner, Kristian: Tjeckoslovakien, art. i Nationalencyklopedin. NE.se.

Gerner, Kristian: *Ungern*, art. i Nationalencyklopedin. NE.se

Hejzlar, Zdenek: *Charta 77*, art. i Nationalencyklopedin. NE.se

Karlsson, Klas-Göran: *Josef Stalin*, art. i Nationalencyklopedin. NE.se.

Karlsson, Klas-Göran: *Polen*, art. i Nationalencyklopedin. NE.se

Karlsson, Klas-Göran: *Sovjetunionen*, art. i Nationalencyklopedin. NE.se

Tryckta källor:

Amnesty International, svenska sektionen 1978: *Charta 77. Medborgarrättsrörelsen i Tjeckoslovakien*, Schmidts boktryckeri AB, Helsingborg 1978

Applebaum, Anne: *Järnridån. Det kommunistiska maktövertagandet i Östeuropa 1945-1956*, Albert Bonniers Förlag, Falun 2013

Podgorecki, Adam and Olgiati, Vittorio: *Totalitarian and post-totalitarian law*, the onati international institute for the sociology of law, Dartmouth 1996

Seton-Watson, Hugh: *The pattern of communist revolution*, Methuen & co. LTD, USA 1960

Triska, Jan F.: *Constituions of the communist party-states*, The Hoover Institution on War, Revolution and Peace Stanford University 1968